

Маринич Жанна,

студентка магістеріуму спеціальності «психологія»,
факультет політико-інформаційного менеджменту,
Національний університет «Острозька академія»
(м. Острог)

ВИБІР БАТЬКАМИ ТЕХНІКИ ДИСЦИПЛІНУВАННЯ У ВИРІШЕННІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ КОНФЛІКТІВ

У статті розглянуто та проаналізовано техніки дисциплінування дітей у вирішенні дитячо-батьківських конфліктів та вибір батьками однієї з них.

Ключові слова: дисципліна, техніки дисциплінування, психологічна агресія, тілесні покарання, прояви жорстокості, емоційне покарання.

В статье рассмотрены и проанализированы техники дисциплинирования детей в решении детско-родительских конфликтов и выбор родителями одной из них.

Ключевые слова: дисциплина, техники дисциплинирования, психологическая агрессия, телесные наказания, проявления жестокости, эмоциональное наказание.

In the article we review and analyze the paternal disciplinary strategies in dealing with conflict between children and parents and the reasons of parents choice one of them.

Keywords: discipline, technique of the discipline, psychological aggression, corporal punishment, cruelty, emotional punishment.

Актуальність проблеми. Дисциплінування є базовим компонентом виховання дитини. Незважаючи на те, що виховання і соціалізація людини триває все життя, основи дисципліни закладаються в ранньому дитинстві. Навчання дитини дисципліні, в першу чергу є турботою про майбутнє дитини, гарантією її успішної адаптації в подальшому житті, озброєнням інструментальними засобами для досягнення успіху, формуванням навичок внутрішнього контролю, замість зовнішнього, вмінням налагоджувати ефективні взаємини з оточуючими. Однак є як конструктивні, так і деструктивні техніки дисциплінування дітей. І вибір останніх може призвести до негативних наслідків.

Тому, метою цієї статті є теоретичний аналіз основних технік дисциплінування дітей та вибір батьками однієї з них.

Поняття дисципліни в психології окреслено досить невизначено. Основна трудність полягає в складності конкретизації та операціоналізації цього поняття. Діапазон визначень досить широкий: від використання фізичних покарань до будь-яких дій батьків з метою поліпшення поведінки дітей [1, 2]. У довідково-енциклопедичній психологічній літературі поняття дисципліна визначається як контроль за поведінкою дитини за допомогою покарань або маніпуляцій [1, 233]. Також, це участь дорослих у процесі формування у дітей самоконтролю, вольових рис характеру, самоповаги, поваги до інших і підпорядкування правилам. При цьому наголошується, що дисципліна повинна бути позитивною і конструктивною, а не негативною, хоча припускається застосування покарання в дисциплінарному процесі [6, 178]. У психології розвитку дисципліна тлумачиться як:

- інструктування або навчання;
- використання методів моделювання характеру;
- научіння навичкам самовладання і соціально-прийнятної поведінки [4, 131].

Таким чином, якщо узагальнити подані вище визначення, то під дисципліною можна розуміти будь-які дії батьків або дорослих у відповідь на вчинений дитиною проступок з метою зміни або корекції її поведінки.

Дисципліна є однією з основних характеристик контролю батьків над поведінкою дитини. У літературі розглядаються різні підстави для виділення і опису видів дисциплінування дітей. Зокрема дисципліну виокремлюють індуктивну (ненасильницьку, орієнтовану на спонукання дитини) і примусову (насильницьку, орієнтовану на використання сили і влади батьками) [13, 413]. Головна особливість індуктивної дисципліни полягає в тому, що вона спрямована на формування навичок розпізнання поганих і хороших вчинків у власній поведінці та поведінці інших людей. Вона ґрунтується на повазі, авторитеті, демонстрації зразка поведінки дорослим. На противагу, примусова дисципліна зосереджена на покараннях, що включають фізичну і психологічну агресію (биття, образи, позбавлення привілеїв тощо). Вважається, що індуктивні техніки підтримки дисципліни мають перевагу через більш високу ймовірність інтерналізації позитивних вчинків та більш низьку ймовірність засвоєння небажаних моделей поведінки [14, 551]. Тим не менше, більшість батьків використовують

і індуктивні, і примусові техніки дисциплінування і це зайвий раз підтверджує, що комбінація різних технік є найефективнішою для поліпшення дитячої поведінки.

За іншими критеріями розрізняють проактивну (профілактичну, превентивну) та реактивну (корекційну) дисципліни [23, 359]. Профілактична дисципліна опирається на встановлення і очікування батьками дотримання правил до скоєння дитиною проступку. Корекційна дисципліна припускає дії батьків у відповідь на скоєний вчинок з метою його виправлення. І хоча техніки запобігання і виправлення взаємодіють, наслідки використання них зовсім різні. Обидві техніки – необхідні частини соціалізації, тому що навіть батьки, які орієнтовані на профілактичні аспекти виховання, повинні вдаватися до корекційних дій, оскільки дитяча здатність керувати власною поведінкою прогресує повільно. Разом з тим, як відмова використовувати корекційні дії, так і неадекватна корекційна дисципліна є факторами ризику виникнення дитячих поведінкових проблем [19, 891].

Інші вчені виділяють три основні техніки дисциплінування дитини:

- а) емоційне покарання;
- б) техніка, орієнтована на силу, авторитет;
- в) роз'яснювальна техніка [23, 359].

Емоційне покарання – дисциплінарна техніка, при якій батьки впливають на почуття дитини. Вона характеризується відмовою розмовляти з дитиною, глузуванням, навмисним позбавленням батьківської любові, стимулюванням почуття провини. Це найсильніший за сіб впливу на дитину, так як емоційне покарання може бути тривалим, до того ж на дитину в цій ситуації діє сильна загроза – страх втрати об'єкта любові.

Техніка, орієнтована на силу авторитет, включає фізичні покарання, позбавлення матеріальних ресурсів, вербальні погрози до дитини. У цій ситуації механізмом управління поведінкою дитини є страх покарання. Така дисциплінарна техніка веде до затримки морального розвитку дитини.

Роз'яснювальна техніка є найм'якшим способом дисциплінування, яка характеризується спробами батьків порозумітися з дитиною в надії, що вона зрозуміє, чому повинна змінити свою поведінку.

Більшість батьків мають власну систему уявлень про те, якою повинна бути поведінка дитини. Тому порушення дитиною дисципліни, коли її поведінка призводить до виникнення у батьків стану дисонансу, як правило, зумовлює батьківсько-дитячий конфлікт в сфері вихо-

вання. Стан консонансу досягається діями батьків, спрямованими на виправлення проступку дитини.

Вибір техніки вирішення батьківсько-дитячого конфлікту в сфері виховання істотно різниться залежно від статі дитини і самих батьків [23, 361]. В цілому матері, частіше, ніж батьки дисциплінують дітей, оскільки проводять з ними більше часу [26, 21]. Матері і батьки також мають тенденцію використовувати різні техніки дисциплінування. Батьки, частіше використовують примусові тактики, ніж матері, в той час як матері частіше вдаються до індуктивної дисципліни [25, 1260]. За даними досліджень Фурманової І. А. матері і батьки не відрізняються за такими формами підтримки дисципліни як покарання без пояснення причин і психологічна агресія [24, 168].

Матері і батьки однаковою мірою віддають перевагу використанню різних форм тілесних покарань. Батьки в більшій мірі схильні до використання фізичного стримування, ніж матері. Разом з тим в ситуації вибору покарання (тобто вирішення дилеми «бити чи не бити») батьки частіше віддають перевагу стримуванню, а матері прочуханки і биття [22, 93]. Необхідно відзначити, що матері й батьки, поряд з тілесними покараннями, обирають й інші дисциплінарні техніки. Такі дані можуть становити певну цінність, так як ефективність методу дисципліни може залежати від того, з якими іншими методами він поєднується. Наприклад, ефективність тілесного покарання може залежати від використання батьками також умовлянь та пояснень [16, 496].

Також батьки мають тенденцію більш суворо карати синів і більш втішати і схвалювати дочок, а матері – бути більш поблажливими і терпимими до синів, ніж дочок.

Також вибір техніки дисциплінування залежить від особистісних характеристик батьків. Батьки з високим рівнем стресу або депресії, вираженістю дратівливості, низьким освітнім рівнем обирають техніку, орієнтовану на силу, авторитет [3, 122]. Караючи дитину, батьки досягають короткострокового комфорту, але не можуть вплинути на вирішення дитячо-батьківського конфлікту.

Ще одним фактором, який впливає на вибір техніки дисциплінування є стиль сімейного виховання. Під стилем сімейного виховання розуміються характерні способи відносин батьків до дитини, які застосовують певні засоби й методи педагогічного впливу і які виражаються у своєрідній манері словесного звернення та взаємодії. Батьки, схильні до авторитарного стилю, мають тенденцію обирати примусо-

ву дисципліну. Вони надмірно контролюють всі вчинки дитини, вимагають від неї покори, є нетерплячими до її недоліків, відкидають можливість пояснювати причини своїх вказівок і заборон. Батьки ж, які є прихильниками демократичного стилю виховання, так як вони приймають, поважають особистість дитини, довіряють їй, заохочують самостійність, засуджують не дитину, а її вчинок, прислухаються до її думок, проводять разом з нею вільний час, допомагають розвивати здібності, обирають індуктивні техніки дисциплінування.

Взагалі вибір техніки дисциплінування повинен залежати від віку дитини [10]. Дитину двох років марно дисциплінувати, використовуючи вербальні засоби, роз'яснюючи причини її поведінки. В даному віці величезний вплив на дитину мають почуття, демонстровані батьками. Дитина поки ще має слабкий захист від тривожності, тому буде відчувати себе безпорадною, якщо батько буде виражати гнів. Використання фізичних покарань, тобто заподіяння дитині болю, може зупинити небажану поведінку, але одночасно веде до руйнування стосунків між дорослим і дитиною. Дворічна дитина має проблеми з поведінкою, тому що вона надмірно активна в освоєнні дійсності і чинить опір при бажанні батьків її контролювати. Все це – природні кроки у розвитку автономії дитини, і батькам необхідно бути розуміючими і терплячими. Найкращий спосіб дисциплінування дитини цього віку – мінімум обмежень і організація оточення дитини, де вона матиме можливість досліджувати різні предмети. Батьки також повинні вміти говорити «ні» твердо і спокійно та прибирати подалі від дитини ті речі, які не можна зачіпати.

Дитина молодшого шкільного віку більш здатна контролювати свою поведінку. У цьому віці дисциплінування повинне включати пояснення причин і наслідків різних форм поведінки.

У підлітковому ж віці від батьків, як ніколи, потрібне розуміння поведінки дитини. Підліток бореться за незалежність і не терпить, коли його обмежують. З іншого боку, він боїться незалежності, так як незалежність означає відповідальність [9, 10].

Висновки. Проведений теоретичний аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури дає можливість стверджувати, що виокремлюють індуктивні, примусові, проактивні, реактивні техніки дисциплінування. За іншими підходами – емоційне покарання, техніка, орієнтована на силу, авторитет, роз'яснювальна техніка.

Практично ніхто з батьків не дотримується якоїсь однієї дисциплінарної техніки, вони змінюються від ситуації до ситуації. Однак у

всіх батьків можна виявити домінуючий тип впливу на дитину. Вибір батьками техніки дисциплінування залежить від статі і віку дитини, статі батьків, їхніх особистісних характеристик та стилю сімейного виховання.

Разом з тим в літературі відсутні дані про особливості дисциплінарної поведінки батьків у вирішенні дитячо-батьківських конфліктів залежно від їх гендерної приналежності. Тому в перспективі доцільно провести дослідження для отримання нових даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Большой толковый психологический словарь. Т. 1. – М.: Вече, 2003. – 549 с.
2. Боришевський М. Й. Сім'я ростить громадянина / М. Й. Боришевський – К.: Політвидав, 1982. – 102 с.
3. Боссарт А. Б. Парадокси возраста или воспитания? / А. Б. Боссарт. – М., 1991. – 361 с.
4. Бендлер Р. Семейная терапия / Р. Бендлер, Д. Гриндер, В. Сатир. – Воронеж, 1993. – 270 с.
5. Гарбузов В. И. Нервные дети: советы врача / В. И. Гарбузов – Л.: Медицина, 1990. – 176 с.
6. Добсон Дж. Ч. Не бойтесь быть строгими. Совети родителям / Дж. Ч. добсон. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1996. – 336 с.
7. Захаров А. И. Как преодолеть страхи у детей / А. И. Захаров. – М.: Педагогика, 1986. – 110 с.
8. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – М.: Медицина, 1977. – 208 с.
9. Иванов Д. І. Психологічний аналіз системи дитячо-батьківських стосунків у парадигмі глибинної психології: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Д. І. Иванов; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – О., 2005. – 20 с.
10. Як дисциплінувати дитину: рекомендації батькам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a-yak.com/yak-disciplinuvati-ditinu-rekomendacii-batkam/>.
11. Barnett M.A. Factors affecting children's, adolescents', and young adults' perceptions of parental discipline / M.A. Barnett, S.W. Quackenbush, C.S. Sinisi / *The Journal of Genetic Psychology*. – 1996. – № 157. P. – 411-424.
12. Compliance and selfassertion: Young children's responses to mothers versus fathers / T.G. Power, M.P. McGrath, S.O. Hughes, S.H. Manire // *Developmental Psychology*. – 1994. – № 30. – P. 980-989.
13. Development and preliminary psychometric properties of the Multidimensional Neglectful Behavior Scale-Child Report / K.G. Kaufman, M.K. Holt, C.J. Mebert [et al]. // *Child Maltreatment*. – 2004. – № 9(5). – P. 409-428.

14. Gershoff E.T. Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A metaanalytic and theoretical review / E.T.Gershoff // *Psychological Bulletin*. – 2002. – № 128. – P. 539-579.

15. Grusec J.E. Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view / J.E. Grusec, J.J. Goodnow // *Developmental Psychology*. – 1994. – № 30. – P. 4-19.

16. Hart C.H. Comparative study of maternal and paternal disciplinary strategies / C.H. Hart, C.C. Robinson // *Psychological Reports*. – 1994. – № 74. – P. 495-498.

17. Larzelere R.E. Punishment enhances reasoning's effectiveness as a disciplinary response to toddlers / R.E. Larzelere, P.R. Sather, W.N. Schneider, D.B. Larson // *Journal of Marriage and the Family*. – 1998. – №60. – P. 388- 403.

18. Mebert C. Picture-Card Version for Young Children of The Parent-To-Child Conflict Tactics Scales / C.Mebert, M.A.Straus // Available in: <http://pubpages.unh.edu/~mas2/>.

19. Nobes G. Physical punishment by mothers and fathers in British homes / G. Nobes, M. Smith, P.Upton // *Journal of Interpersonal Violence*. –1999. –№ 14. –P. 887-902.

20. Parents' discipline of young children: Results from the National Survey of Early / M. Regalado, H. Sareen, M. Inkelas, L. Wissow// *Childhood Health Pediatrics*. – 2004. – № 113. – P. 1952-1958.

21. Sartzberg J.F. Changes In children's time with parents: United States, 1981-1997 / J.F. Sandberg, S.L. Hofferth, I. I. Demography. –2001. –№ 38. –P. 423- 436.

Sears R.R. *Patterns of child rearing*/R.R. Sears, E.C.Maccoby, H.Levin. NY: Harper & Row, 1957. – 340 p.

22. Sex-based differences in parenting styles in a sample with preschool children/ A.Russell, V.Aloa, H.Miller, G.Palmer // *Australian Journal of Psychology*. –1998. – № 50. – P. 89-99.

23. Socolar R.R. A Classification scheme for discipline: Type, mode of administration, context/ R. R. Socolar// *Aggression and Violent Behavior*. – 1997. –№ 2(4). – P. 355-364.

24. Socolar R. The Discipline Survey: A New Measure of Parental Discipline / R. Socolar, E.Savage, F. Devellis, H. Evans // *Ambulatory Pediatrics*. – 2004. – № 4(2). – P. 166-173.

25. Straus M.A. Cross-Cultural Reliability and Validity of The Multidimensional Neglectful Behavior Scale Adult Recall Short Form / M.A. Straus // *Child Abuse and Neglect*. – 2006. – № 30(11). – P. 1257-1279.

26. Straus M.A. Definition and measurement of neglectful behavior: Some general principles and guidelines / M.A. Straus, K.G. Kaufman // *Child Abuse and Neglect*. – 2005. – № 29(12). – P. 19-29.